

УДК 633.854.78:338.3:631.145:664.33(477.74)

Л. В. Лопотан,

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства,
Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

А. В. Казанджі,

аспірант, Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ ТА ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ СИРОВИННОЇ БАЗИ ОЛІЙНО-ЖИРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

L. Lopotan,

candidate of economic Sciences, associate Professor

of the Department of economic theory and economics of enterprise, Odessa State Agrarian University, Odessa

A. Kazandzh,

postgraduate, Odessa State Agrarian University, Odessa

COMPARATIVE EVALUATION OF SUNFLOWER SEED PRODUCTION IN UKRAINE AND ODESSA REGION AS PART OF THE RESOURCE BASE OF OIL-FAT SUB AIC

Розглянуто та системно проаналізовано сучасний стан виробництва насіння соняшнику в Україні та Одеській області. За результатами аналізу основних показників виробництва насіння соняшнику в Одеській області в порівнянні з середніми показниками по Україні досліджено потенційну потужність Одещини в досягненні високого рівня забезпеченості сировиною переробних підприємств олійно-жирового підкомплексу. Виявлено та аналітично розглянуто основні проблеми розвитку виробництва насіння соняшнику такі, як інтенсивне розширення посівних площ, низький рівень урожайності. Запропоновано шляхи підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику на інноваційній основі.

The current state of production of sunflower in Ukraine and Odessa region is considered and systematically analyzed. According to the analysis of the main indicators of sunflower production in Odessa region in comparison with the average for Ukraine, Odessa potential capacity to achieve a high level of raw materials availability of processing plants of oil-fat sub has been explored. The basic problems of sunflower seeds production development such as intensive expansion of cultivated areas and low yield have been revealed and analytically considered. Ways of improving the efficiency of production of sunflower seeds on an innovative basis have been proposed.

Ключові слова: насіння соняшнику, валовий збір, врожайність, темп зростання, рівень рентабельності.

Key words: sunflower seeds, total yield, crop capacity, growth rate, profitability.

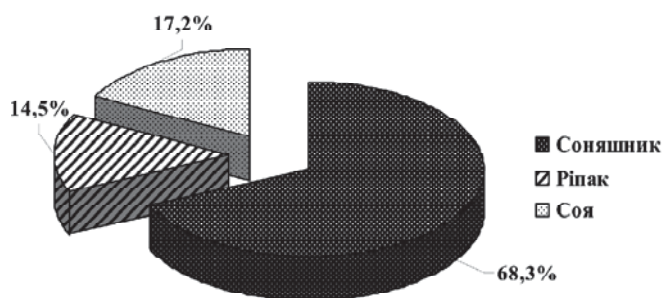
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Агропромисловий комплекс є одним з найперспективніших секторів економіки України та розвинутих країн світу. Провідне місце в агропромисловому виробництві належить олійно-жировому підкомплексу країни, оскільки існуючий потенціал цієї галузі є надзвичайно великим. Розвиток виробництва олійно-жирової продукції в Україні пов'язують саме з традиційною олійною культурою — соняшником, що пояснюється постійним зростанням рівня попиту на насіння соняшнику та продуктів його переробки.

Україна повністю задовольняє власні потреби у продукції переробки насіння соняшнику та є найбільшим експортером соняшникової олії на світовому ринку. Але для успішного розвитку вітчизняного олійно-жирового підкомплексу та утримання лідируючих позицій України виникає необхідність в об'єктивній оцінці виробництва насіння соняшнику на регіональному рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні аспекти підвищення ефективності виробництва соняшнику знайшли широке відображення у наукових працях

Рис. 1. Структура виробництва продукції олійних культур в Україні (2013 р.)

відомих вітчизняних вчених-економістів, серед яких слід відмітити: В.Г. Андрійчука, Т.О. Осташко, М.В. Присяжнюка, А.А. Побережну, П.Т. Саблука, В.С. Уланчука, А.Г. Хорунжного, В.М. Шумейко та ін. Поряд з цим, стратегічне значення розвитку олійно-жирового підкомплексу та розгалуженість і різноманітність ринку насіння соняшнику вимагають додаткових досліджень на регіональному рівні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх років в Одеському регіоні введені в дію: друга лінія ЗАТ "Іллічівський олійножировий комбінат" загальною потужністю 1,5 тис. тонн на добу, ТОВ "Українська Чорноморська індустрія" з переробки соняшникової та соєвої олій потужністю переробки за добу 1,5 тис. тонн соняшнику та 2,0 тис. тонн сої, цех з випуску рослинних олій на ТОВ "Біойл Універсал Україна", потужністю 200—250 тонн олії за добу. Стабільність роботи зазначених підприємств в першу чергу залежить від забезпеченості їх сировиною, тому метою статті є дослідження потенційної потужності Одещини в нарощуванні обсягів виробництва насіння соняшнику та досягненні високого

рівня ефективності вирощування цієї культури на підставі порівняльної оцінки та аналізу сучасного стану розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Виробництво і реалізація продукції технічних культур є одним з найважливіших джерел поповнення державного бюджету України. Оскільки Україна посідає третє місце в світовому рейтингу після Аргентини та Росії, забезпечуючи близько 16% світового виробництва соняшнику. Крім насіння соняшнику, в Україні, за останні роки зросло виробництво інших олійних культур, зокрема насіння ріпаку та сої, що викликано підвищенням попиту на ці товари на світовому ринку. Сьогодні Україна виробляє 2,07 % світового виробництва насіння ріпаку та 0,33 % світового виробництва сої. Проте соняшник залишається основною олійною культурою в Україні, яка порівняно з іншими, дає найбільше олії з одиниці площі. Насіння районуваних сортів і гібридів містять понад 48—50 % жиру, 16—19 % білку, а вихід олії при заводській переробці становить майже 47%.

Так, за даними держкомстату України у 2013 р. основне місце у структурі виробництва серед олійних культур займає соняшник — понад 68 %, під його посівами зайнято 5051,3 тис. га, що становить 66,9 % площі.

Соняшник є головною технічною культурою на Півдні України. Тому цілком зрозуміло, що виробництво насіння соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Одеського регіону є, якщо не одним з основних, то провідним додатковим напрямком виробничо-господарської діяльності більшості сільськогосподарських підприємств даного регіону, який дозволяє їм отримувати значні доходи і прибутки та зміцнювати свій фінансовий стан. Проте за рейтинговою оцінкою питома вага загальнообласного виробництва насіння соняшнику серед ре-

гіонів України посідає 8 місце, і як свідчать дані таблиці 1, на Одеську область у 2012—2014 рр. припадає 5,7—7,03 % державного виробництва насіння соняшнику.

Цифровий матеріал таблиці 1 свідчить, що розмір загальної площі посіву соняшнику має стійку тенденцію до розширення та у 2014 р. становить 5212,2 тис. га, що на 33,2 % більше від рівня 2006 р. В динаміці за 2006 — 2014 рр. посівна площа соняшнику в середньому щорічно розширювалась на 162,6 тис. га, що в абсолютному виразі складає 3,7 %. Аналогічна тенденція спостерігається і в Одеській області (рис. 2).

Таблиця 1. Динаміка посівних площ, валового збору та урожайності соняшнику в Україні та Одеській області

Роки	Україна			Одеська область		
	Посівна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Валовий збір, тис. т	Посівна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Валовий збір, тис. т
2006	3911,7	13,6	5324,3	294,7	12,6	367,5
2007	3411,4	12,2	4174,4	214,8	6,7	112,2
2008	4279,5	15,3	6526,2	234,8	13,5	313,3
2009	4193	15,2	6364	226,6	10,5	230,8
2010	4525,8	15,0	6771,5	227,4	14,4	328
2011	4716,6	18,4	8670,5	301,5	14,3	430,8
2012	5081,7	16,5	8387,1	393,7	12,2	480,9
2013	5090,1	21,7	11050,5	380,5	20,4	777,2
2014	5212,2	19,4	10133,8	371,8	18,1	673,6

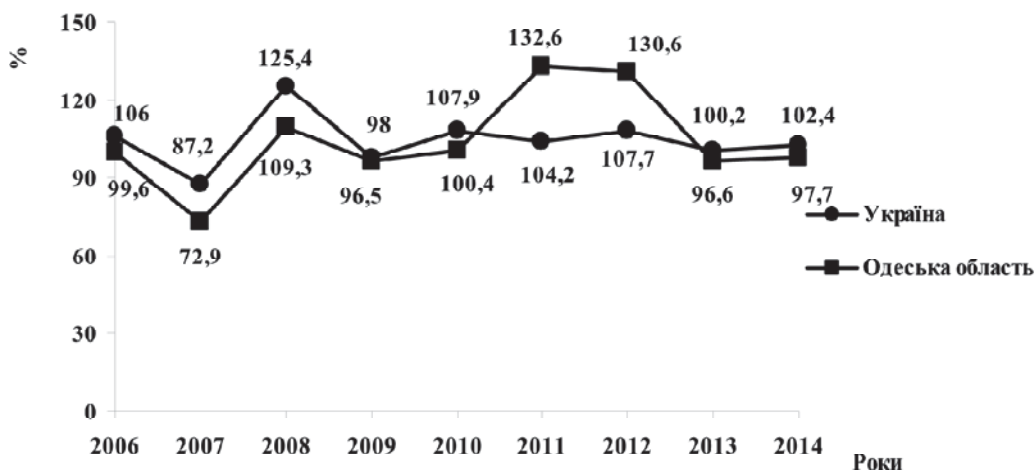

Рис. 2. Темпи зростання посівних площ соняшнику, %

За останні 9 років в Одеській області посівні площі соняшнику в середньому щорічно збільшувались на 9,6 тис. га, або на 2,9 %.

Результати досліджень свідчать, що у 2014 р. в порівнянні з 1995 р. в Одеській області посівні площі під культурою збільшилися в 2,2 рази, а порівняно із 2000 р. — в 1,8 рази.

Отже, можна констатувати, що особливо інтенсивно процес розширення площ посіву під культурою спостерігається з переходом економіки України на ринкові відносини і проголошенням незалежності в 90-ті роки. Таким чином, збільшення площі посіву соняшнику відбувається постійно, унаслідок чого і спостерігається порушення науково-практичних рекомендацій щодо оптимальної структури посівів сільськогосподарських культур в аграрних підприємствах області.

Так, за рекомендаціями вчених, в посівах технічних культур соняшник та соя повинні складати не більше 15—20 %; ріпак — не більше 5—7 %. Оптимальні нормативи повернення соняшнику на попереднє місце в сівозміні за сприятливих гідротермічних умов для розвитку всіх груп сільськогосподарських культур залишаються на рівні 12—15 % в північному Степу і 15—17 % — в південному. За умов вивільнення площі ріллі внаслідок не-

обхідності пересіву озимих культур, несприятливого прогнозу на одержання урожаю ярих ранніх культур або запізнення зі строками їх сівби, за наявності в сівозміні чорного пару, а також при можливості забезпечити повний цикл агротехнологічних вимог щодо добору гібридів, використання добрив і засобів захисту рослин посіви соняшника можуть бути розширені до 20—25 % [2]. Але реально площі посіву соняшнику (особливо в південній частині області) значно перевищуються товаровиробниками, досягаючи 35 % і більше, що є дуже негативним явищем, тому що призводить до висушування ґрунту, у тому числі й глибоких його шарів і сприяє зниженню урожайності наступних 2—3 культур, та й соняшнику зокрема. Так, розраховані показники динаміки врожайності соняшнику, свідчать, що єдиної тенденції зміни в її рівні за період з 2006 по 2014 роки немає як в Україні, так і в Одеській області, обчислені ланцюгові темпи зростання свідчать про циклічні коливання показника (рис. 3). Так, протягом досліджуваного періоду (2006—2014 рр.) рівень урожайності соняшнику в усіх категоріях господарств України та Одеській області чотири рази підвищувався і п'ять разів знижувався. Піки зростання врожайності припадають на 2008 та 2013 роки. У 2006,

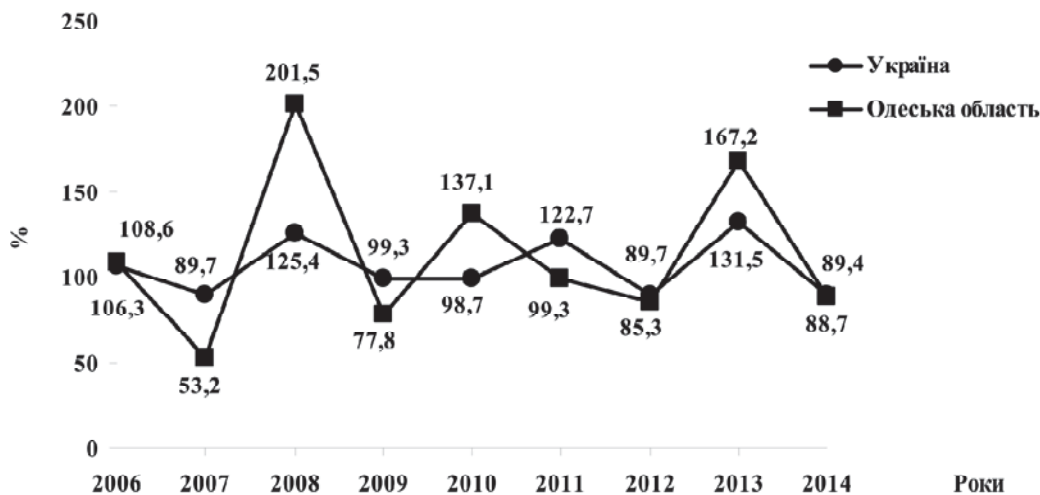

Рис. 3. Темпи зростання урожайності соняшнику, %

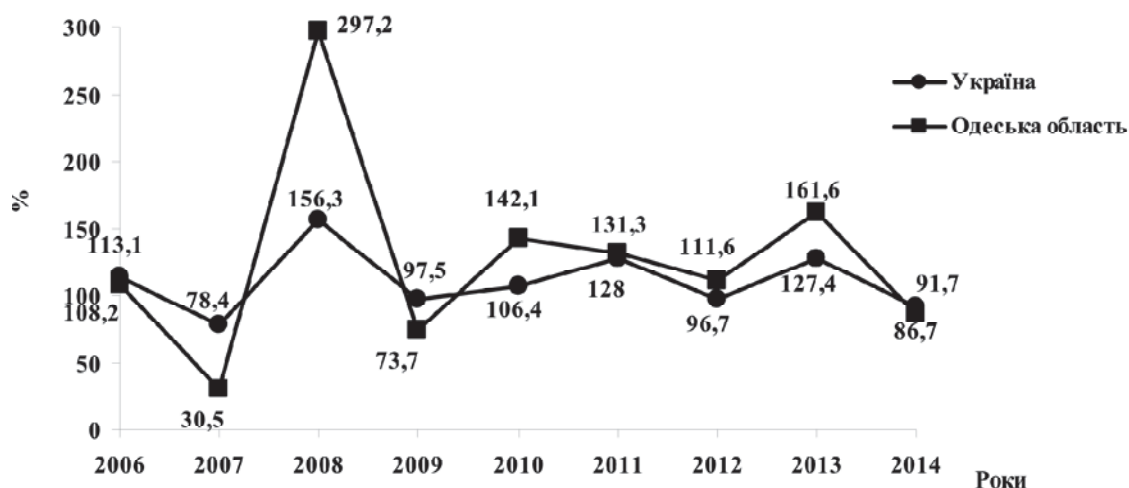

Рис. 4. Темп зростання виробництва соняшнику, %

2008, 2010 та 2013 роках відмічається зростання урожайності соняшнику в Одеській області, вищими темпами, ніж в Україні. А у 2007, 2009, 2012 та 2014 простежується різке зниження, причому значно більшими темпами, ніж в середньому по країні. Протягом 2006 — 2014 рр. середня врожайність соняшнику по Україні щорічно збільшувалась на 0,72 ц з 1 га, або на 4,5 %, а по Одеській області на 0,69 ц з 1 га, або на 4,6 %.

Якщо наприкінці 80-х років урожайність соняшнику в нашій країні була на рівні європейських країн, то зараз врожайність соняшнику (обчислено в середньому за 2006—2014 рр.) по Україні становить 16,7 ц з 1 га, а по Одеській області — 14,0 ц з 1 га.

Стале збільшення посівних площ соняшнику та різкі коливання врожайності по роках впливають на обсяги валового виробництва насіння цієї культури (табл. 1). Цю мінливість підтверджують і обчислені ланцюговим способом темпи зростання обсягів виробництва насіння соняшнику в Україні та Одеській області, зокрема що наочно ілюструє рисунок 4.

З рисунку 4 чітко видно, що в різні роки обсяги валового виробництва насіння соняшнику колива-

ються, як по Україні в цілому, так і на Одещині. За останні 9 років валовий збір насіння соняшнику в Україні збільшився з 5324,3 до 10134 тис. т, а в Одеській області з 367,5 до 673,6 тис. т. Таких значних темпів нарощування обсягів виробництва немає в жодній галузі сільського господарства. Це зумовлено зростанням попиту як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, агроекологічними та економічними перевагами вирощування цієї культури. Саме значна віддача соняшникового поля привертає все більше уваги товаровиробників, оскільки насіння соняшнику як один із ліквідних видів продукції, довгий час використовувався як спосіб платежів сільськогосподарськими підприємствами. Що підтверджують і офіційні статистичні дані, так у 2013 р. від 1 грн. вкладеної у виробництво зерна отримували 1,54 грн. прибутку, у виробництво насіння соняшнику — 28,5 грн., сої — 15,8 грн., ріпаку — 8,6 грн. Але оцінка досягнутого рівня рентабельності виробництва насіння соняшнику в динаміці свідчить про негативну тенденцію зниження його рівня в Україні (рис. 5).

Проте в Одеській області, незважаючи на низький рівень урожайності соняшнику, спостерігається зро-

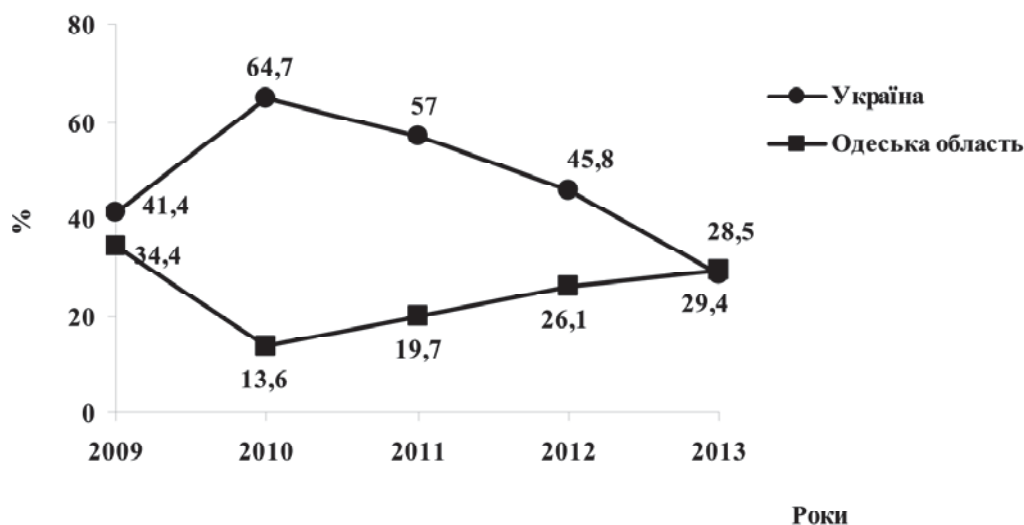

Рис. 5. Рівень рентабельності виробництва соняшнику, %

стання рівня рентабельності виробництва його насіння з 13,6 % у 2010 р. до 29,4 % у 2013 р. Водночас рівень рентабельності виробництва насіння соняшнику в Одеській області значно нижчий, ніж у середньому по Україні, що зумовлено в першу чергу, порушення вимог агротехнічних норм вирощування цієї культури та низькими матеріальними можливостями сільськогосподарських виробників.

В аграрних формуваннях досліджуваного регіону є значні резерви щодо збільшення обсягів виробництва насіння соняшнику, покращення його якості і підвищення економічної ефективності на основі наступних пропозицій:

— переходу до вирощування соняшнику за новою енергоощадною технологією "No-till", що дозволить отримувати швидкі дружні сходи та узгодити в єдиному процесі усі складові технологічні елементи і, таким чином, забезпечити інтегрований вплив їх на формування високого врожаю, економити витрати праці і матеріально — грошових ресурсів на 1 ц продукції;

— застосування дражованого насіння сорту гібридів соняшнику: Флагман, Роднік, Ізабелла, Рустіка, Черліс, які в умовах Одещини забезпечують високі прибавки врожаю та олійність насіння до 45—46 %.

— забезпечення оптимального позакореневого живлення рослин на основі застосування комплексних мікродобрив "Нутривант ПлюсТМ олійний", використання біологічних гербіцидів, фунгіцидів, регуляторів росту рослин;

— дотримання науково-обґрунтованих рекомендацій зональної системи землеробства, яка передбачає повернення соняшнику на поле через 7—8 років; після озимої пшениці чи ярого і озимого ячменю, як найкращих попередників і зайняття ним в структурі посівних площ сільськогосподарських культур 12,7 %;

— дотримання агротехнічних термінів виконання технологічних операцій, підвищення на основі вище вказаних технологічних заходів урожайності в вазі після доробки до 22,4 ц з 1 га, а вмісту олії на 8,4 %, що дозволить суттєво підвищити ціну продажу насіння;

— поліпшення мотивації праці на вирощуванні соняшнику і інших культур на основі застосування акордно-преміальної системи оплати праці.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведені дослідження сучасного стану виробництва насіння соняшнику в Одеській області та в Україні показують, що постійні врожаї забезпечуються за рахунок розширення посівних площ та граничного насичення сівозміни соняшником. Урожайність соняшника за останні 9 років в залежності від агрометеорологічних умов вегетації коливається від 6,7 до 20,4 ц з 1 га. З метою отримання високих сталих валових зборів насіння соняшнику та забезпечення сировиною олійно-жирового підкомплексу, як для задоволення потреб

внутрішнього ринку, так і для нарощування експортного потенціалу, необхідно змінити структуру виробництва олійних культур шляхом суворого дотримання науково-обґрунтованої системи сівозмін та сприяти поступовому зростанню урожайності соняшнику за рахунок використання якісного насіннєвого матеріалу, впровадження ресурсозберігаючих, інноваційних технологій вирощування та заходів економічного стимулювання працівників за отримання високої врожайності й олійності насіння. Подальших досліджень потребує більш детальне обґрунтування організаційно-економічних та технологічних чинників ефективного виробництва продукції олійних культур та створення сприятливих умов для економічної інтеграції господарюючих суб'єктів олійно-жирового підкомплексу.

Література:

1. Маслак О. Коливання ринку соняшнику [Електронний ресурс] / О. Маслак // Агробізнес сьогодні. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyi-gektar/1767-kolyvannia-rynku-soniashnyku.html>

2. Структура посівних площ, попередники, сівозміни (науково-практичні рекомендації) / [А.В. Черенков, М.С. Шевченко, Є.М. Лебідь, В.С. Циков, Л.М. Десятник, та ін.] // ДУ Інститут сільськогосподарства степової зони НААН України, 2013. — 11 с.

3. Сільське господарство України. Статистичний збірник за 2013 рік / Державна служба статистики України; ред. Н.С. Власенко. — Київ: ТОВ "Август Трейд", 2014. — 399 с.

4. Міста та райони Одеської області. Статистичний збірник за 2013 рік / Головне управління статистики в Одеській області; ред. Т.В.Копилова. — Одеса, 2014. — 280 с.

References:

1. Maslak, O. (2013), "Fluctuations of the market of sunflower", *Agribusiness today*, vol. 15—16, available at: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyi-gektar/1767-kolyvannia-rynku-soniashnyku.html> (Accessed 18 May 2015).

2. Cherenkov, A.V Shevchenko, M.S Lebit, E.M. Tsykov, V.S and Desiatnik, L.M. (2013), *Struktura posivnykh plosch, poperednyky, sivozminy (naukovo-praktychni rekomendatsii)* [The structure acreage, predecessors, crop rotation (scientific and practical recommendations)], DU Institute of Agriculture NAAS steppe zone of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

3. Vlasenko, N.S. (2014), *Sil'ske hospodarstvo Ukraini. Statistichnyi zbirnik za 2013 rik.* [The Ukrainian agriculture. Statistical Yearbook for 2013], TOV August Treid, Kyiv, Ukraine.

4. Kopilova, T.V. (2014), *Mista ta rayoni Odeskoi oblasti. Statistichnyi zbirnik za 2013 rik.* [The Odessa region agriculture. Statistical Yearbook for 2013], Odessa statistics service, Odessa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2015 р.